

CSAPODY TAMÁS

II. János Pál pápa Magyarországon*

II. János Pál pápa, a mintegy 800–900 millió lelket számláló katolikus egyház feje¹ a világ egyik legnagyobb tekintéllyel bíró személyisége, 1990. augusztus 16. és 20. között Magyarországon járt.

A látogatást a Vatikán, a magyar katolikus egyház és – ambivalens módon ugyan, de – a magyar állam is lelkipásztori látogatásként jelentette be, bár nem volt kétséges ennek politikai vonatkozása. II. János Pál pápát állami és egyházi vezetők várták érkezésekor és búcsúztatták, államfőnek kijáró tiszteletadás mellett. Protokolláris körülmények között zajlott a látogatás; állami vezetőkkel csaknem ugyanannyiszor találkozott Őszentsége, mint egyházi emberekkel. A magyar köztársaság első közjogi méltóságával többször folytatható tárgyalásokat, mint a magyar katolikus egyház első emberével, az esztergomi prímás-érsekkel. A látogatás szervezésének gondjából és a költségek viselésének terhéből az államapparátus és az állami költségvetés jelentős mértékben részt vállalt.

A pápalátogatások „kettős természete” – az, hogy a meghívó ország állami és egyházi vezetője egy időpontban eszközi a meghívásokat – általános, természetesnek mondható és világszerte elfogadott tény, hiszen a pápa államfője a Vatikánnak és olyan államférfi, aki egy világvallás, a katolikus vallás legfőbb képviselője is, aki államfői minőségében is missziós, pasztorációs tevékenységet folytat, függetlenül attól, hogy milyen közegben fordul meg, kivel találkozik. Egyszerre igaz tehát, hogy II. János Pál pápa lelkipásztori utat tett hazánkban s egyúttal az is, hogy államfőit. A világ országaiban tett látogatásai szolgálni kívánják a katolikus egyház megerősödését, a katolikus hierarchia tekintélyének növekedését, a katolikus vallás és ideológia térnyerését, így a katolicizmus nagyobb társadalmi befolyását. Kifejezik a látogatásba beleegyező, a lebonyolításban aktívan részt vevő világi hatalomnak a pápasággal való együttműködési készségét. Az is előfordul, hogy a fogadó ország számára a keresztény („a művelt”) világhoz való tartozás elismerését, elfogadását és megerősítését szimbolizálja a pápa látogatása.

A pápa látogatásának a polgári demokráciákban nem lehet számottevő legitimizációs szerepe, mivel az egyház és az állam szétválasztása megtörtént, az egyházaknak nincs intézményesített befolyásuk a politikára, a pápa látogatása itt elsődlegesen egyházi belügy. Egészen más a helyzet ott, ahol ugyan kifejtett polgári demokrácia van, de az ország lakossága nem egységesen vagy nem többségében katolikus (a különböző nemzetiségek különböző vallásúak is egyben), és azokban az országokban, ahol a legitimizációval valamilyen probléma van, ahol nincs demokrácia, ahol a pápa meghívása problematikus, ahol az állam és egyház közötti alkudozás tárgya és eredménye a meghívás, ahol az állam és egyház viszonya nem rendezett, ahol egy pápalátogatásnak politikai ára, éppen ezért nagy politikai súlya van.

* E témakörben lásd még a Szerzőnek az Egyházforum [7(1992) 1-es szám] című folyóiratban megjelent tanulmányát.

1 II. János Pál pápa hivatalos neveit és címeit az 1979-es *Annuario Pontificio* szerint közli a Mérés 1989/4. 384. o.

A meghívás politikai és egyházpolitikai háttere

Kellő dokumentáció hiányában nehéz összefoglalóan, egyértelműen és objektíven megítélni azt az egyházpolitikai hátteret, amelyből kinőtt, kinőhetett, elfogadásra talált a pápa meghívásának gondolata.

Előjáróban mindjárt egy tévedést kell eloszlatnunk: 1988 augusztusában, amikor Paskai László (augusztus 15.) és Straub F. Brunó, az Elnöki Tanács elnöke (augusztus 18.) meghívta II. János Pál pápát Magyarországra², még nem Németh Miklós volt a kormányfő, hanem Grósz Károly. Ekkor még nemcsak formálisan, hanem ténylegesen is működött az Állami Egyházügyi Hivatal, élén Miklós Imrével. Németh Miklóst – akkor még mint Grósz Károly jelöltjét – csak november 24-én nevezték ki miniszterelnökné, míg Miklós Imrét csak 1989. április 30-án – érdemeinek elismerése mellett – mentik fel munkaköréből és helyezik nyugállományba. (Július 1-jével szűnik meg az ÁEH, és 1989. október 20-án, Sarkadi Nagy Barna vezetésével jött létre az Országos Vallásügyi Tanács.) Az 1988-as év vége politikai hangulatának érzékeltetésére lehetne itt megidézni az MSZMP Politikai Bizottság üléseinek egy-egy napirendi pontját (a kommunisták időszerű feladatai [augusztus 28.], a kialakítandó új ideológiai munka megújítása [szeptember 6.]), emlékeztetni lehetne Grósz Károly amerikai, kanadai, aradi útjára, vagy arra, hogy augusztus 20-án, amikor a Szent Jobb jelenlétében tartott mise után Paskai László bejelentette a pápa meghívását, az alkotmány ünnepén Berecz János mondta az ünnepi beszédet Ópusztaszeren.

Ahhoz, hogy egyáltalán elhangozhasson egy magyar főpap szájából a pápa meghívásának szándéka, hogy egyáltalán felmerülhessen 1988 augusztusában a pápalátogatás gondolata Magyarországon, ahhoz a színpalak mögött számos megbeszélésre, egyeztetésre kellett hogy sor kerüljön a Vatikán, a Magyar Katolikus Püspöki Kar és a magyar állam között. Ez a legjobb esetben is azt jelentette, hogy Miklós Imrével, Grósz Károllyal a klérus hosszabb-rövidebb tárgyalásokat folytatott, továbbá, hogy Grósz Károly beleegyezésére mindenképpen szükség volt. Talán véletlen, de a magyar belpolitikai viszonyokat, a valós fölé- és alárendeltségi kapcsolatot tökéletesen kifejezi az a tény, hogy II. János Pál pápa előbb köszönte meg a meghívást a magyar államnak, Straub F. Brunónak (november 14.), mint az MKPK vezetőjének, Paskai Lászlónak.³ A hivatalos meghívás és a meghívás hivatalos elfogadása között került sor a Miklós Imre vezette magyar küldöttség vatikáni látogatására, amelynek keretében a küldöttség II. János Pál pápával is találkozott (október 16.). A találkozó részletei nem ismeretesek, de nyilvánvalóan a pápalátogatás idejéről és mikéntjéről esett szó.

Mára olyannyira „megszépültek” a meghívás körülményei, hogy a meghívás realizálásában sokan a rendszer bomlásának egyik első és fontos jelét vélik felfedezni, amely egyben a pápa remek politikai érzékéről, a kínálkozó nagy lehetőség felismeréséről is tanúskodik. A prózai valóság az, hogy a látogatást megörökölte az új rendszer, a Népköztársaságból lett Köztársaság.

Nemcsak II. János Pál pápa és Miklós Imre találkozásának részletei maradtak homályban, de II. János Pál pápa és Antall József tárgyalásainak részletei sem ismeretesek. A nyilvánosságra hozott információk szerint a miniszterelnök római útja során, az engedélyezettnél jóval többet, több mint fél órát, a pápa kifejezett kérésére négy szemközt találkozott a Vatikán államfőjével. Antall József elzárkózott attól, hogy nyilvánosságra kerüljenek a találkozó részletei, viszont megnevezte a szóba került témákat.⁴ Eszerint szót váltottak általános egyházi és politikai kérdésekről, az összmagyarság érdekeiről. A miniszterelnök a pápa érdeklődésére elmondta véleményét a Vatikán „keleti politikájáról”, a vatikáni

2 A meghívás dokumentumai. Áldás 1. 1991. VIII. 12.

3 Uo.

4 Kristóf Attila interjúja Antall Józseffel. Magyar Nemzet 1990. XII. 23. és Népszabadság 1991. IX. 18.

diplomáciának az „elmúlt évtizedekben betöltött szerepéről, és mindarról, ami a katolikus egyházzal összefügg”. Szóba kerültek az egyházi tulajdonok, ingatlanok ügyei, „hitéletünk egyházszerkezési problémái” is, továbbá ismételten megerősítést nyert a pápa látogatása.

Kikkel találkozott a pápa?

A pasztorációs szempontokon olykor túlmutató, diplomáciai, politikai szempontok szerint állítják össze a pápa találkozásainak listáját. A magyarországi „találkozási névjegyzékre” négy nagyobb kategóriába sorolható csoport került fel (vallási, protokolláris-politikusi, szimbolikus, misék közönsége).

Az első, a látogatás szempontjából magától értetődően preferált csoport a római és görög katolikus hierarchia volt, továbbá a nem katolikus, de keresztény és – némiképp rendhagyóan – a zsidó egyházi vezetők. A második körbe a politikusok (köztársasági elnök és felesége, a miniszterelnök és családja, a kormány tagjai, a diplomáciai testület tagjai) tartoznak, míg a harmadikba világi személyiségek (a tudományos és művészeti élet képviselői, kispapok, szerzetesnővendékek, fiatalok, betegek, öregek, biztonsági szolgálatok, médiák képviselői). A vallási és a politikusi-protokolláris találkozások teljes egészére, míg a szimbolikus találkozások nagy részére igaz az, hogy a találkozások a pápa és a hívő, a pápa és a szakmai elitek, a pápa és politikai elit között jött létre. Bizonyos korlátok miatt (például távolság, mozgásképeség) a szimbolikus találkozásokon a fiatalok, a betegek, az öregek csak egy meghatározott része tudott megjelenni, és velük is csak mint tömeggel tudott a pápa foglalkozni. A zsúfolt program, a nagyszámú érdeklődő miatt a találkozásoknak még akkor is csak szimbolikus jelentősége van, ha a pápa barátságos személyisége sokat tompított a merev és megtervezett kereteken. Meg kell említenem, hogy az ilyen jellegű pápai találkozásokról kimaradtak a nem elit csoportok. A társadalmi hierarchiában felül levőkkel, azaz a hatalom birtokosaival való találkozások száma nagy volt; a fent- és a lentlévők egyes csoportjain (öregek, betegek) kívül a pápa csak néhány privilegizált csoport képviselőivel találkozott. Aránytalanságot mutat, hogy a „középosztályal”, vagy más, az egyház vagy a társadalom szempontjából fontos csoportokkal nem volt konkrét találkozás, ők „csak” a szentmisén találkozhattak az egyházfővel. A látogatás lebonyolítása ebből a szempontból az államférfiak (e világi ügyek bonyolítására irányuló) látogatásaihoz hasonlított.

Megfigyelhető még egy másik tendencia is. A zsidó hitközösség például mindenképpen találkozni kívánt a pápával, a pápa jelenlétében kívánta elmondani véleményét a holocaust-ról, az antiszemitizmusról, a pápa pedig – mindezeket elítélő – beszédén keresztül kívánt hatást gyakorolni a közvéleményre. A református egyház szintén fontosnak tartotta, hogy felhasználja a vissza nem térő alkalmat arra, hogy az elhurcolt gályarabok „rehabilitálása”, a reverzális eltörlése, az erdélyi magyar református egyház érdekében szóljon. Az evangélikus egyház a pápalátogatástól, a reverzális eltörlésén kívül, egy közös bibliafordítás elhatározását is várta.

Mind az evangélikus, mind a református, mind pedig a zsidó gyülekezetben – különösen a pápalátogatást megelőző időkben – voltak olyanok, akik kifejezésre juttatták, hogy számukra a pápa látogatása, annak körülményei, a találkozásra kiválasztott helyszín (a debreceni református Nagytemplom, a pápa várbeli rezidenciája) problémákat vet fel, illetőleg nem megfelelő. A gályarabok díszoszlopának megkoszorúzása vagy a zsidó gyülekezet előtt elmondandó pápai beszéd témájának vonatkozásában konkrét és határozott elvárásoknak „kellett” a pápának megfelelnie. Mindemellett egyértelműen érezhető volt, hogy az azonosságoknak és nem a különbözőségeknek a keresése, illetőleg a testvéri, barátságos fogadásra való készség a meghatározó. A hivatalos megnyilvánulásaira az óvatosság és tapintatosság volt jellemző. Ugyanez a várakozásteli visszafogottság, ökumenikus megközelítés volt a jellemző az ortodox és az unitárius egyházra is. A protestáns egyházak

nem tettek közzé közös, hivatalos állásfoglalást, viszont a protestáns lelkészekből álló ökumenikus Tanulmányi Központ⁵ írásos anyagában a pápa reevangelizációs (rekatolizációs) politikájának és ökumenikus felfogásának egyoldalúságát nehezményezik. Nyilatkozatot tett közzé viszont a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa. Ebben az ökumenikus, testvéri hangnemben megírt állásfoglalásban kifejezésre jut a múlt fájdalmait feledni kész szándék, és megfogalmazódnak azok a konkrét feladatok, amelyeknek a megoldása fordulópontot jelenthet az egymás közti kapcsolatban. A kisegyházak pápalátogatással kapcsolatos véleményéről nem tudok árnyalt képet rajzolni, de azért annyi tudható, hogy például a Baptista Egyház nagyon kritikusan viszonyult a látogatáshoz, a Jehova Tanúi Gyülekezetet vagy a Hit Gyülekezete elítélte azt.

Szinte kivétel nélkül mindegyik egyház, felekezet emlékeztetett arra, hogy II. János Pál látogatása elsősorban a római katolikus egyház ügye; hogy azt lelkipásztori (és nem politikai) útnak tekinti; hogy a „Szentatya” elnevezés kizárólag római katolikus terminológiát tükröz; hogy a katolikus egyház csak a saját nevében ajánlhatja fel Magyarországot a Szent Szűznek.

(Talán itt érdemes megemlíteni, hogy a látogatást megelőzően, a Magyar Közvéleménykutató Intézet által készített felmérés szerint a felnőtt lakosság döntő többsége, a megkérdezett 30 év alattiak 50,0 százaléka, a 30–39 évesek 60,3 százaléka, a 40–49 évesek 63,3 százaléka, az 50–69 évesek 64,8 százaléka és a 70 és ennél idősebbek 77,7 százaléka vélekedett úgy, hogy a látogatás erősíteni fogja a hívők és a nem hívők közötti jó viszonyt. Ezzel ellentétes többségi vélemények csak a magukat nem vallásosnak mondók, illetőleg azok voltak, akik magukról nem tudták eldönteni, hogy vallásosak vagy a nem vallásosak kategóriájába tartoznak. A döntésképtelenek 52,8 százaléka, a nem vallásosak 51,3 százaléka vélekedett úgy, hogy a pápalátogatás „megosztja a hívőket és nem hívőket”.⁶)

A „protokolláris-politikai” találkozások

Sokan azt kifogásolták, hogy a látogatásnak politikai jelentősége volt elsősorban, mivel a pápa nagyon sok protokolláris-politikai rendezvényen vett részt. Ha a találkozási listán felsorolt csoportokat nézzük, meg kell állapítani, hogy nem támasztható alá ennek alapján a látogatás kifejezetten politikai jellege. Az esemény túlpolitizáltsága – ha egyáltalán lehet ilyenről beszélni – inkább az esemény propagandájában nyilvánult meg.

Nehéz ugyanis nem önképző, nem hírvetést, nem evilági politikai ambíciókat látni a miniszterelnököknek például a Népszabadságban, az Áldásban, az Új Emberben megjelent hosszú interjúiban, a kormány tagjainak a pápai miséken való nagyszámú részvételében. Nehéz a dolgok politikumától elvonatkoztatni az állami vezetők szentáldozásairól készült nagy alakú színes fotók, az első sorokban, a díszhelyeken ülő, milliók által nézett tv-adások képernyőiről visszaköszönő pártvezetők, pártfunkcionáriusok szereplése vagy a polgármesterek ez idő tájt hirtelen felszínre törő áhítatos lelkülete láttán.

Akikkel nem találkozott a pápa

Talán nem érdektelen azt is számba venni, kikkel nem találkozott II. János Pál pápa. Nem találkozott az előző rendszerben meghurcolt, üldözött papokkal, a hitük megvallásáért mellőzött civilekkel, az egyház megújulását nem fentről szervező – egyházi és civil társadalmi

⁵ II. János Pál pápa magyarországi látogatására. (Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 1. szám) Budapest, 1991. VI.

⁶ Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról. Áldás 1. 1991. VIII. 12.

„A Magyar Közvéleménykutató Intézet 1991. június végén-július elején közvélemény-kutatást végzett a pápalátogatás megítéléséről. A kutatás során a felnőtt népességet reprezentáló 1500 személyt kérdeztek meg. A »minta« megoszlása nem, kor, iskolai végzettség, a lakóhely típusa és a felekezeti hovatartozás szerint megegyezik a felnőtt lakosság egészével.” Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról. Uo.

– mozgalmak, a munkások, a pártok és a nem kormányzati szervek képviselőivel, a szegényekkel, a hajléktalanokkal, a menekültekkel, a munkanélküliekkel, a társadalom számkivetettjeivel.

Érdekes külön is megemlíteni, hogy a szimbolikus találkozások közé nem fért be a munkásokkal való találkozás, holott a pápa 1991 júniusában Lengyelországban külön is találkozott a munkásokkal. Budapesten a Magyar Katolikus Püspöki Karhoz intézett beszédében a pápa maga is szorgalmazta a munkásosztállyal való kapcsolatteremtést, és hangsúlyozta a munkáspasztoráció jelentőségét. (Itt azonban mindenképpen meg kell jegyezni, hogy Magyarországon a munkáságnak közel sincs akkora szerepe, politikai ereje, mint Lengyelországban, és a magyar szakszervezeti mozgalom jelentősége meg sem közelíti a lengyelét. Nincs Magyarországon munkáspasztoráció sem, úgyhogy nem lett volna mire alapozni a munkásokkal való szimbolikus találkozást.)

Az ellenzéki pártok vagy a nem kormányzati szervek képviselőivel sem találkozott a pápa, aminek nyilvánvalóan nemcsak időhiány, hanem az ellenzéki pártok hol hangos, hol csendes, mindenesetre a látogatást bíráló véleménye, illetőleg a nem kormányzati szervek esetében azok jelentéktelensége lehetett az oka. Az ellenzék, véleményének, kritikájának megtartása mellett nem tartotta fontosnak hivatalos jelenlétét demonstrálni az eseményeken, de nem kívánta egy esetleges találkozáson jelét adni „másként” gondolkodásának sem. Még formálisan, protokollárisan sem kívánt közvetlenül kapcsolatba kerülni a szavazópolgárai jelentős része által preferált katolikus egyház- és államfővel. (Az SZDSZ-re szavazó polgárok 65,0 százaléka, a Fidesz-re szavazók 53,8 százaléka, az MSZP-re szavazók 49,0 százaléka vallja magát vallásosnak.)⁷ Az ellenzék távolmaradásának nyilvánvalóan az az egyik oka, hogy a katolikus egyház belső ügyének tekintették a látogatást. Az említett számok alapján azonban arra a következtetésre is juthatnánk, hogy az ellenzéki pártok nem törődtek vallásos szavazópolgárai véleményével, nem a szavazóbázisuk elvárásainak megfelelően viszonyultak a látogatáshoz. Ha azonban azt nézzük, hogy a vallásos SZDSZ-es szavazóknak csak a 12,9 százaléka, a vallásos fideszes szavazóknak csak 9,5 százaléka, a vallásos MSZP-s szavazóknak csak a 8,8 százaléka vallja magát az egyház tanítása szerint vallásosnak,⁸ továbbá ha feltételezzük azt, hogy azok, akik „csak” a maguk módján, tehát nem az egyház tanítása szerint vallásosak, bizonyos távolságtartással gondolkodnak az egyházzal (beleértve szükségszerűen a pápaság intézményét is), akkor azt kell megállapítanunk, hogy a magatartásuk kifejezte szavazópolgárai véleményét. Továbbra is a száraz adatsoroknál maradván: a pápalátogatás előtt készült közvéleménykutatás szerint a 30 évnél fiatalabbak 59,7 százaléka, a 30-39 évesek 83,8 százaléka, a 40-59 évesek 83,1 százaléka, a 60 évesek és ennél idősebbek 75,0 százaléka gondolkodott úgy, hogy „a pápalátogatás növeli Magyarország nemzetközi népszerűségét”, továbbá az, hogy a 8 osztálynál alacsonyabb végzettségűek 62,3 százaléka, az általános iskolát végzetek 62,4 százaléka, a középiskolai végzettséggel rendelkezők 77,3 százaléka, a főiskolai, egyetemi végzettségűek 77,4 százaléka nyilatkozott úgy, hogy „a pápalátogatás az egész ország számára hasznos”. (Vagyis korra és végzettségre való tekintet nélkül az állampolgárok nagyobbik fele pozitívan viszonyult a pápalátogatáshoz.)⁹

A nem kormányzati, nem hivatalos szervezetekkel és lelkeségi (bázisközösségi) mozgalmakkal való találkozás elmaradása még kevésbé véletlen. Ennek oka nagyrészt a pápaságnak az intézményekben, az apparátusban gondolkodó, hivatalos utakon járó, az egyháztörténelem során kialakult mentalitása, másrészt a magyar hierarchiának a bázisközösségekhez való viszonyulása és a magyar civil társadalom hiánya, szervezetlensége, alacsony integrációs szintje. (Hozzá kell tenni, hogy a pápa Lengyelországot leszámítva, nem szokott ellenzéki politikusokkal, civil társadalmi kezdeményezések vezetőivel találkozni látogatásai során.)

⁷ Tomka Miklós: Magyar katolicizmus 1991. Budapest, OLI-KTA 1991. 49. o.

⁸ Uo.

⁹ Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról, előzőleg és utólag. Új Ember 1991. IX. 29.

Bizonyára nehéz, biztonsági szempontok alapján pedig kivitelezhetetlen feladat lett volna megszervezni a szegényekkel, a hajléktalanokkal, a munkanélküliekkel, a menekültekkel, a társadalom számkivetettjeivel való találkozást. A lelkipásztori látogatás alkalmával ők még szimbolikusan sem szólítottak meg, formailag ezekkel a csoportokkal vállalta legkevésbé a közösséget a pápa. Így pont azok nem részesültek a találkozás öröméből, akik nem rendelkeznek semmilyen hatalommal, akik a leginkább szegények, akiknek talán leginkább szükségük volna arra, hogy a „világ plébánosával” mint keresztény testvérrel találkozzanak.

Vendégek itthonról és külföldről

A „találkozási névjegyzék” negyedik kategóriáját a misék közönsége alkotja. A magyarság, a katolikus magyarság önazonosság-tudatát, összetartozásérzetét növelte a pápa magyarországi jelenléte, hiszen a környező országokból tízezrek lépték át a határokat, hogy anyanyelvükön hallják a magyarul prédikáló pápát. A jugoszláviai s részben a szovjetunióbeli események, valamint Romániának erre az időpontra időzített, több mint barátságatlan lépése miatt (a vasúti jegyárak 150 százalékkal emelkedtek) és a román határőrség inkorrekt magatartásának következtében ezrek zárándokútja vált lehetetlenné.

Az előzetes tervek szerint a látogatásra ugyanis a szervezők 500-600 ezer külföldi vendéget vártak. (150-200 ezret Romániából, 150 ezret Jugoszláviából, 70 ezret Ausztriából, 50 ezret Szovjetunióból, 80 ezret a Cseh és Szlovák Köztársaságból, 20-30 ezret Lengyelországból, továbbá néhány ezer olasz, spanyol zárándokot és néhány száz, különrepülőgéppel – nem a környező országokból – érkező magyart.) Ezzel szemben az augusztus 22-i gyorsmérleg szerint a zárándokok megkülönböztető jelzésével összesen mintegy 50 ezer ember lépte át személyautóval, busszal, különvonattal Magyarország határait.¹⁰ Ha megduplázzuk, megháromszorozzuk vagy akár megötszörözzük ezt a hivatalos adatot, akkor is csak 100, 150, illetőleg 250 ezer zárándokról van szó. (A pécsi misére 150 ezer zárándokot vártak, és csak 50 ezer fő, míg Ausztriából csak néhány ezer zárándok érkezett.)

Az egyik legsikerültebbnek tartott páparendezvényen, a népstadioni programon, kb. az 50 ezer jelenlévő között mindössze 30-35 ezer volt a fiatal. A pápa és a magyar fiatalok találkozásán egyéves előkészítő munka után, annak ellenére vettek részt csak ennyien, hogy a templomokban és médiákon keresztül hirdették az eseményt, hogy ingyenes jegyeket adtak ki, vidékről ingyenes buszok igénybevételére volt mód.¹¹

Mivel sem az egyházi, sem pedig a világi sajtó nem közölt pontosabb számokat, a fenti foghíjas adatok tükrében, a nem várt körülményeket is figyelembe véve az tűnik valószínűnek, hogy a becsült létszám harmada érkezett a pápalátogatásra hazánkba, s a szentmiséken, a rendezvényeken a tervezett létszám (1,5-2,5 millió ember) kétharmada, fele, kétötöde (mintegy egymillió ember) vett részt, tehát a hazai és külföldi – személyes – érdeklődés messze alatta maradt a tervezettnél. Bár az egyház elvárta a katolikus hívektől, „hogy legalább egy alkalommal személyesen is megjelenjenek a pápa miséjén”,¹² a 7,1 milliós magyarországi magyar katolikus közül ennek a kérésnek a híveknek csak a hetedrésze tett eleget. A mintegy egymillió résztvevő vélhetően felöleli a rendszeres templombajáró 800-900 ezer hívót. (Természetesen a résztvevők száma nem egyedüli mutatója az érdeklődésnek, hiszen a tv-és rádióközvetítések jóval több embernek tették lehetővé az események nyomon követését.)¹³

¹⁰ Magyar Nemzet 1991. VIII. 22. és Magyar Hírlap 1991. VIII. 21.

¹¹ A találkozó után két nappal az angol AC/DC együttes koncertjén 500, 800 és 1000 forintos jegyek mellett mintegy 80 ezer fiatal volt jelen a Népstadionban.

¹² „Megtisztult lélekkel várjuk a Szentatyát!” (Interjú Paskai Lászlóval) Áldás 1. 1991. VIII. 12.

¹³ A rádió közvetlen közvetítései 1245 percet, az ehhez kapcsolódó információsztárszolgáltató műsorok 2430 percet tettek ki.

II. János Pál beszédei

II. János Pál pápa tíz dél-amerikai, öt afrikai, öt távol-keleti, három észak-amerikai, egy óceániai és számos európai – köztük közel száz olaszországi – utazása során eddig mintegy 1700-1800 beszédet mondott.¹⁴ Magyarországi látogatása kapcsán tizenöt nagyobb és három kisebb beszéde hangzott el.¹⁵ Megérkezése előtt videóra felvett üzenetet küldött, illetve a látogatás után, a magyar légtér elhagyásakor „adott fel” egy táviratot a köztársasági elnöknek, majd megérkezését követően köszönő levelet írt a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnökének. A pápa beszédeinek méltatásakor nagyon gyakran elhangzik, hogy a beszédek alapján látható, mennyire jól ismeri nyelvünket, helyzetünket, milyen alaposan ismeri történelmünket, mennyire tisztában van mindennapjaink gondjaival. Bár a sajtó beszámolt arról, hogy II. János Pál pápa két éve készült a látogatásra: fél éven át tanult magyarul Kada Lajos vatikáni diplomatától, a Vatikánban vendégül látta azokat a püspököket, akiknek egyházmegyéjét látogatásakor felkereste. Kada Lajos érsektől, Szabó Ferentől, a Vatikáni Rádió magyar adásainak vezetőjétől alapos tájékoztatást kapott a magyarországi viszonyokról,¹⁶ mégsem valószínű, hogy 71 évesen, számtalan más elfoglaltsága, a katolikus világbirodalom kormányzása mellett, az évi négy nagyobb és több kisebb utazásainak beszédeit maga írja. Ez önmagában véve nem meglepő, hiszen a világon mindenhol népes szakértői gárda segíti ebben is a vezetőket, a politikusokat, továbbá az sem hat az újdonság erejével, hogy a pápa illeténvaló („mindentudó”) beállítása a Wojtyła-mítosz részét képezi.

A Magyar Közvélemény-kutató Intézet közvetlenül a látogatás után készült felmérése szerint a 30 évnél fiatalabbak 71,1 százaléka, a 30-39 évesek 38,0 százaléka, a 40-49 évesek 97,5 százaléka, az 50 évesek és ennél idősebbek 92,7 százaléka ismeri a pápa nálunk elmondott beszédeit, illetve közülük – ugyanilyen bontásban – a 83,1 százaléka, a 93,6 százaléka, a 93,3 százaléka és a 97,9 százaléka mondta azt, hogy a beszédek tetszettek is neki. Hasonlóan magas a pápa beszédeinek tetszési indexe „az egyház tanítása szerint”, és „a maga módján” vallásosak körében. (Azok közül, akik „az egyház tanítása szerint” vallásosnak mondták magukat, lényegében mindenki ismerte [99 százalék] a beszédeket, és mindenkinek tetszettek [99 százalék] is a beszédek, míg „a maga módján vallásosak” túlnyomó többsége [88,8 százalék] ismerte a beszédeket, és közülük szinte mindenkinek [98,0] tetszettek is a beszédek.) De a nem vallásos meggyőződésűek vagy a bizonytalanok körében („nem tudja eldönteni”, hogy vallásos vagy sem) is 72,6 százalékos a beszédek ismerete és 83,2 százalékos a beszédek tetszési mutatója.¹⁷

A beszédek tartalma

Elhangzottak olyan vélemények is, miszerint a pápa nem mondott semmi újat, semmi különlegeset. Ez a megközelítés talán nem jár messze az igazságtól, hiszen a pápa a kétezer éve ismert tanítás szellemében szólt. Ez nem zárja ki, hogy ne legyen rendkívül fontos, aktuális, nekünk szóló üzenete, illetőleg ne legyenek benne olyan feldolgozásra, megértésre, befogadásra méltó gondolatok, amelyeken ne lehetne elmélkedni.

A sajtó, a médiák általában nagy terjedelemben számoltak be a pápalátogatásról, ismertették vagy közvetítették a beszédeket. Lukács László – a Magyar Katolikus Püspöki Kar sajtóirodájának igazgatója, a pápalátogatás alatt működő sajtóközpont vezetője – szerint

¹⁴ Török József: Péter vándorúton. Budapest, Mentor-Mont Kft. 1991.

¹⁵ A Parlament előtt, Máriapócson az úrangyala előtt és a Hősök térén elmondott szentmise végén mondott rövidebb beszédet.

¹⁶ Szabó Ferenc: Hogyan készült a Szentatyá magyarországi útjára? Új Ember 1991. VIII. 25.

¹⁷ Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról. előzőleg és utólag. Új Ember 1991. IX. 29.

a pápa beszédeit mondanivalóját tekintve öt nagy csoportba lehet sorolni: 1. Európa és a magyar társadalom átmeneti korunkban; 2. A keresztény életeszmeny; 3. Egyházunk múltja, jelene, jövője; 4. Kereszténység és magyarság; 5. Testvéri közeledés a nem katolikus hívőkhöz.¹⁸

Véleményem szerint a pápa két legfontosabb beszéde a kultúra és tudomány képviselői előtt elmondott, illetőleg a püspöki karhoz intézett beszéde volt. Lényegük a kiengesztelődés, a megújulás, az európaiság és az ökumenizmus, a nyitottság kulcsszavaival jellemezhető leginkább. Eltekintve a beszédek részletes elemzésétől, megállapítható, hogy a pápa a tudományos kutatás és művészi alkotás szabadságát és autonómiáját, a tudomány és a hit összeshékhathatóságát hangsúlyozta, továbbá az egyházon kívüli és belüli ellentéteken való felül-emelkedésre, az embereket, a társadalmat, az egyházat megosztó problémák megoldására, a meglévő ellentétek párbeszéddel, kölcsönösen toleráns magatartással történő feloldására, a múlt bűneinek, hibáinak megbocsátására, a szüntelenül a múltba tekintő, pesszimista szemlélet elhagyására szólított fel. Meg kell újulnia az egyháznak is, párbeszédet kell kezdeményeznie az egyházon belül, együtt kell működnie a világiakkal. Ahhoz, hogy a kiengesztelődésre, a megújulásra sor kerülhessen, szükség van egyrészt a keresztény értékekre épülő európai normák betartására, szükség van szolidaritásra, irgalmasságra, megtérésre, a humanista értékek (igazság, igazságosság, szabadság) tiszteletben tartására, másrészt a külkapcsolatokban, a nemzetiségi kérdések megoldásában az erőszakmentes, békés problémakezelésre. Ellenkező esetben nincs mód nemzeti összefogásra, nem lehet a jogon és igazságoságon alapuló, szabadságra épülő demokratikus társadalmat létrehozni, nem lehet erkölcsileg megújulni, és nem lehet hozzákezdeni a szeretet civilizációjának építéséhez. Világosan kifejezésre juttatta, hogy az ország előtt álló feladatok megoldásáért a katolikus egyháznak is aktivizálódnia kell, fel kell nőnie az újraevangelizálás, a missziós egyház feladatainak színvonalas elvégzéséhez. A megújulás egyik összetevője a Szent István-i hagyományokra való támaszkodás, a katolikus oktatás és nevelés, továbbá a szomszéd népekkel való együttműködni tudás, a nacionalizmus elvetése és európai identitás megerősítése.

A pápa – illetőleg a pápa beszédírója – érzékelve a kérdés fontosságát, kiemelte azt, hogy az egyház nem akar kiváltságokat, nem kíván részesedni az új hatalomból, tehát el kívánta oszlatni a „keresztény kurzussal” kapcsolatos aggályokat.

E rövid, vázlatos felsorolásból is látható, hogy a pápa aktuálpolitikai kérdésekben nem foglalt állást, beszédeinek kifejezett politikai mondanivalója nem volt, „kedvenc témáiról”, mint a magzatelhajtás, a fogamzásgátlás¹⁹ nem beszélt hangsúlyozottan, s a magyar közvéleményt élesen foglalkoztató, az egyházi javak visszaadásával kapcsolatos kérdéseket is épphogy érintette.

A pápalátogatás sajtója

A pápalátogatás sajtójának elemzése egy önálló tanulmány témája lehetne. Vállalva a szubjektivitás vádját itt csak arra vállalkozhatok, hogy a terjedelmes, de nem a teljes irodalomra támaszkodva néhány jelzésértékű megállapítást tegyek.

Talán az egyik legfontosabb megállapítás az lehet, hogy az írott sajtóban megjelent anyagok egyértelműen jelzik, hogy Magyarországon sajtószabadság van, hogy egy szabad, pluralista társadalomban megszokott módon, sokszínűen tudósítottak a lapok az eseményről. Éppen ezért nem meglepő – talán öröndetesnek is mondható –, hogy mind terjedelmi, mind megközelítésbeli szempontokat figyelembe véve széles spektrumú sajtója volt a látogatásnak. Hangvételét, megközelítését és színvonalát tekintve mindenképpen az egyik pólust képviselte

¹⁸ Lukács László: A Szentatyával – egyházunk megújulásáért. A pápa szól hozzánk. Katolikus Szemle 1991/3-4. 107-127. o.

¹⁹ Az ellentéteken felülemelkedve. Mérés 1991/3. 231. o.

a Magyar Narancsban és a – betilott? – Anarchista újságban e tárgykörben megjelentek.²⁰ A Fideszhez közelálló (de nem Fidesz-orgánium) Magyar Narancs jó ízlést sértő, színvonal-talan írásai heves indulatokat váltottak ki – világnézeti és pártállásbeli hovatarozás nélkül – széles körben. Tiltakozott többek között két fideszes országgyűlési képviselő, a Katolikus Ifjúsági Mozgalom, több terjedelmes cikkben foglalkozott vele a katolikus hetilap,²¹ s nem sokon múlott, hogy napirend előtti felszólalás lett belőle a T. Házban. Hangvétel, megközelítés tekintetében a másik pólust – közel sem ennyire egyértelműen – az Új Magyarország, a Magyar Fórum és az Új Ember pápáról, látogatásról szóló írásai jelentették.

E két megközelítés mellett számos mást is tanulmányozhattunk. Az egyházi, vallási lapok közül a Bécsben szerkesztett Mérleg, a folyóirattól megszokott magas színvonalon, objektivitásra törekvően, kritikai – bár messze nem átfogó – áttekintést adott a hazai és a külföldi sajtóvisszhangról, a pápabeszédek lényegéről.²²

Az Egyházfórum című svájci-magyar folyóirat hasonlóan járt el,²³ míg a részben-egészben itthon szerkesztett, egyébként magas színvonalú, a véleményeket ütköztető Távlatok című folyóiratról²⁴ már nem mondható el ugyanez. A Rómában megjelenő Katolikus Szemle pápalátogatással foglalkozó kettős száma pedig egyenesen családóssal töltheti el mindazokat, akik összegző jellegű, átfogó, az ismétléseket elkerülő tanulmányok olvasására számítottak.²⁵ A Bokor katolikus bázisközösséghez közel álló lap, az „Érted vagyok” kritikusan viszonyult a látogatáshoz, de egymaga nem tudta ellensúlyozni az egyházi lapok egyoldalúságát.²⁶ (A Bulányi György által vezetett Bokor néhány tagjának a pápalátogatással kapcsolatos levelét a Magyar Hírlap és a Beszélő is közölte.)²⁷ Nagyon jó és színvonalasan megírt, rendkívül korrekt munka az Ökumenikus Tanulmányi Központ által, II. János Pál pápa magyarországi látogatására kiadott 29 oldalas füzet, amely protestáns, nem katolikus szempontból vizsgálja a pápalátogatás kapcsán felmerülő kérdéseket.²⁸ Az Evangélikus Szemle és a Református Egyház című folyóiratok szemmel láthatóan óvatos és visszafogott hangnemben, tényszerűen megírt tanulmányai a másságuk hangsúlyozásával, ökumenikus oldalról közelítve üdvözik a látogatás tényét, és néhány kritikai megjegyzés megemlítése mellett alapvetően pozitívan értékeli azt.²⁹ A Fárosz (baptista folyóirat) erősen kritikus írásnak adott helyet, míg a Békehírnök (szintén baptista kiadvány) mértéktartóan fogalmazott.³⁰

A pápalátogatás tiszteletére a Kalendárium Kft. és a Szent Gellért Egyházi Kiadó által (Gyulay Endre megyéspüspök vezette szerkesztőbizottság irányításával) megjelentetett időszakos – kilenc számot látott – egyházi napilap, az Áldás külön figyelmet érdemel. Mint sajtótörténeti kuriózum (első ilyen jellegű kezdeményezés a pápalátogatások sorában), szerkesztési stílusával, naprakészségével, tartalmas és hasznos lapszámaival, de leginkább

²⁰ Magyar Narancs 1991. VIII. 8. (Páпамelléklet).

Eörsi István: Miért írtam bökverset a pápalátogatásról? Magyar Narancs 1991. X. 9. Anarchista újság 1991/4.

²¹ Falak. Új Ember 1991. IX. 1.

– elmer –: A narancs íze. Új Ember 1991. IX. 15.

FIDESZ képviselők a Magyar Narancsról. Új Ember 1991. IX. 29.

²² Az ellentétéken felülemelkedve. Mérleg 1991/3. 226–232. o.

²³ Vért László: Várjuk a pápát. Egyházfórum 1990/1. 122–129. o.

²⁴ Szabó Ferenc: A pápa magyarországi látogatása mérlegéhez. Távlatok 1991/3. 74–87. o.

²⁵ Katolikus Szemle 1991/3–4.

²⁶ Bulányi György: Lengyel pápa. „Érted vagyok.” 1991/2–3.

²⁷ A Bokor üzenete. Beszélő 1991. VIII. 17. Egyház és pártállam. (A Bokor bázisközösség levele a pápához) Magyar Hírlap 1991. VIII. 14.

²⁸ II. János Pál pápa magyarországi látogatására. (Ökumenikus Tanulmányi Füzetek 1. szám).

²⁹ Hafenschér Károly: Pápalátogatás Magyarországon. Diakonia 1991/1. 72–73. o.

Párbeszéd a pápa látogatásáról. Református Egyház 1991. IX. Evangélikus Élet 1991. VII. 28.; VIII. 4.; IX. 1.; IX. 8.;

³⁰ Márczi Imre: Miért jön a pápa Magyarországra? Fárosz 1991/6.

G. S.: Pápalátogatás. Békehírnök 1991. VIII. 18.

szellemi frissességével, tényszerű írásmódjával, a kritika határát súroló kérdésfeltevéseivel élesen elütött a többi hivatalos egyházi laptól.³¹

A nem egyházi lapok közül a HVG és a Figyelő hasznos és máshol föl nem lehető információival,³² a Népszabadság és a Magyar Hírlap mértéktartó és többféle véleménynek helyt adó írásai miatt érdemel figyelmet, míg a Beszélő mint konstruktív ellenzéki lap között fontos írásokat.³³ Érdemes megemlíteni a 168 óra című lap finom lélel megírt riportjait és írásait, köztük is elsősorban Mészöly Miklós cikkét és Lengyel László glosszáját, amelyek mindenképpen a pápalátogatás kapcsán született írások legjobbjaihoz tartoznak.³⁴

A sajtószemlét még hosszasan lehetne folytatni, de ez esetben csak két lapról szeretnék még szólni. A Rubicon tematikus száma igényes megjelenése, írásai okán az egyik legszínvonalasabb pápalátogatást kísérő kiadvány lett.³⁵ A Honvédelmi Minisztérium Hetilapja, a Magyar Honvéd a hadsereg új identitásának megfelelően tudósított a látogatásról.³⁶

A pápalátogatásnak az elektronikus sajtóban való megjelenítésére nem térek ki. Elfogadom Sükösd Miklósnak a pápalátogatás kapcsán rendezett tanácskozáson elmondott, s a Magyar Hírlap által idézett szavait, miszerint „a tv- és rádióközvetítések mennyisége megfelelt mind a magyar katolikus lakosság igényének, mind a nemzetközi érdeklődésnek”. A közszolgálati médiák részrehajlását vagy részre nem hajlását csak egy tartalomlemező vizsgálat tudná pontosan kimutatni. A közvetítések magas színvonalához viszont nem fér kétség.

Biztonsági intézkedések

Aránytalanság, túlméretezettség: e szavakkal lehet talán leginkább jellemezni a látogatás kapcsán foganatosított biztonsági rendelkezéseket. A repülőter lezárása, a lőfegyverviselési és vadászati tilalom, az érkezése előtt 1-2 órával lezárt útvonalak és hidak, a hajózási tilalom, a rendőrök és a pszichiátriai betegek szabadságolási tilalma, a rendkívüli véradási akciók, a sorkatonák, határőrök bevonása a rendőri munkába, a szigorított határellenőrzés, a pápa-útvonalakon érvényben lévő ablaknyitvatartási stb. tilalom, a pápa által érintett útvonalakon csatornafedelek lehegesztése, az engedély nélkül itt tartózkodó külföldiek kiutasítása, a Rákóczi téri örömlányok begyűjtése, a kommandós alakulat látványos szerepeltetése stb. láttán talán meg lehet állapítani, hogy átestünk a ló túlsó oldalára. Túlzás volt az is, amikor egyesek a pápalátogatást mint „természeti katasztrófát” emlegették, személyiségi jogaik, mozgásszabadságuk súlyos megsértéséről beszéltek, cikkeztek, vagy a látogatásnak a

31 Áldás 1991. 1-9. 1991. VIII. 12-23.

32 Kada Lajos portré. (Linder András-Horváth Zoltán) HVG 1991. VI. 29.

„Habemus Papam.” Figyelő 1991. VIII. 15.

Habemus papam! HVG 1991. VIII. 3.

Pápalátogatás – profán háttérrel. HVG 1991. VIII. 17.

Szentszéki reklám. HVG 1991. VIII. 17.

Gerlőczy Ferenc: A Szent Jobb és a profán bal. HVG 1991. VIII. 17.

Magyar Péter: A birodalom folyosóin. Figyelő 1991. VIII. 29.

33 Wildmann János: a Vatikán keleti politikája Magyarországon. Beszélő 1991. VIII. 17.

Sajtószemle. Beszélő 1991. VIII. 17.

Bulányi György: Seregély érsek és a Bokor. Beszélő 1991. VIII. 17.

Könyves László: Az emberhalász. Beszélő 1991. VIII. 31.

– g: A pápa és a zsidók. Beszélő 1991. VIII. 31.

Iványi Gábor: „A Krisztus mikor eljő, tehet-e majd több csodát azoknál, amelyeket ez tett?” Beszélő 1991. VIII. 31.

34 Mészöly Miklós: És leszáll Babilonban... 168 óra 1991. VIII. 20.

Lengyel László: Sóhaj. 168 óra 1991. VIII. 20.

35 Rubicon 1991/6.

36 Pápaság és a magyarok. Magyar Honvéd 1991. VIII. 16. 23.

36 Pápaság és a magyarok. Magyar Honvéd 1991. VIII. 30.

médiákban való megjelenítése kapcsán „túlméretezett tömegkommunikációs hadjáratról”, a „kisebbség terrorjáról” szóltak.³⁷ Messzemenően egyet lehet érteni dr. Simon Sándor alezredessel, a Nemzetbiztonsági Hivatal megbízott főigazgatójával, dr. Boross Péter belügyminiszterrel és dr. Túrós András rendőr vezérőrnagy, országos főparancsokkal abban, hogy némi túlbiztosítást is vállaltak, hogy „a vártnál szerényebb érdeklődés miatt túlságosan is sok volt a rendőrből”, és hogy „ez egy demonstratív biztosítás volt”.³⁸ Ugyanez a számok nyelvén így hangzik: a pápára 17 ezer rendőr, 4500 katonára és ugyanennyi határőr, a polgári védelem 10 ezer önkéntese, valamint 750 tűzoltó, továbbá a kormányőrség és a nemzetbiztonsági szolgálat teljes apparátusa vigyázott. Hogy ez sok vagy kevés? 1984-ben, Svájcban mindenesetre 1400 rendőr óvta a pápát...

A „bármibe kerüljön is, mi megvédjük a pápát” mentalitás mögött több dolog is meghúzódhat. A jelenség lehet túlkompensáció. Lehet az új belügyi apparátus önmutogatása, amelynek új vezetőrétege meg akarta hálálni „a beléhelyezett bizalmat”. Lehet, hogy a nemzetközi terrorizmus túlértékelése tévesztette meg hazánk legnagyobb belügyi készültségének szervezőit. A rend őrei mindenesetre biztosítani akarták a világot arról, hogy Magyarország olyan belbiztonsággal rendelkezik, amely nyugati színvonalon képes gondoskodni még a legveszélyeztetettebbek biztonságáról is.

II. János Pál – külön erre az alkalomra felújított – katonai helikopteren járta be az országot. Katonai helikoptervezetők, légiirányítók, technikusok, kiskatonák aktív közreműködésével került megrendezésre valamennyi esemény. A pápa elutazása előtt külön is köszönetet mondott a körülötte biztonsági feladatokat ellátó katonáknak. A pápalátogatás költségvetéséből 32,3 millió forintot szántak a Honvédelmi Minisztériumnak, a közzétett információk szerint a HM kb. 85 millió forintot költött a látogatásra.

A pápa utazásainak költségei

A látogatással kapcsolatban felmerült legtöbb kritika gazdasági természetű volt. A parlamentben – ideológiai érvekkel tarkított – vita folyt arról, hogy az állami költségvetésből mennyit áldozzanak a pápa méltó fogadására. Az ellenzéki sajtó hevesen támadta, a kormányhű sajtó (a katolikus sajtót is beleértve) hevesen védte a látogatás költségvetését. A kérdés ilyen felvetése, a pápai vizitek költségei körül dúló parlamenti ütközetek, az ezzel kapcsolatos társadalmi polémia nem magyar specialitások, ugyanezek játszódtak le a pápát vendégül látó szinte valamennyi országban.

A pápavizitek költségeit általában két oldalról szokták támadni: a politikai és az egyházi „ellenzék” oldaláról. A hatalomból kiszorult pártok, a nemcsak katolikus szavazópolgárokat képviselő pártok, vagy az államháztartást a fölösleges, túlzott kiadásoktól óvó képviselők egyaránt szóvá tették Svájcban a kb. 2,5 millió frankos, Ausztriában a kb. 36 millió schillinges pápalátogatás költségeit. Mivel a pápalátogatások költségeinek egy részét mindig az állam, másik részét az egyház fedezi, az egyházon belül is akadnak mindig kritikusan gondolkodók, akik úgy vélik, hogy ők mint állami és egyházi adót egyaránt fizető állampolgárok – szándékaikkal ellentétben – duplán járulnak hozzá a látogatás költségeihez.

Az egyházi és állami költségvetés

A pápa utazásainak költségeit általában – a nagyobb hányadtól a kisebb hányad felé haladva – a helyi egyház, a befogadó-meghívó állam és a Vatikán viseli.

37 Csalog Zsolt: Reklamáció. Magyar Hírlap 1991. VIII. 22.

38 Áldás 9. 1991. VIII. 23. 11. o.

A magyarországi 1990-es gyűjtésből, a hívek adományaiból, a perselybevételeknek erre a célra fordított 10 százalékából csaknem 30 millió forint gyűlt össze a pápa látogatására. A német, osztrák, olasz püspöki karok és néhány amerikai püspök anyagilag járult hozzá a rendezés költségeihez. A „természetbeni” juttatások mértéke kevésbé ismert. (Az például tudott dolog, hogy a szombathelyi mise kivitelezésének minden költségét az osztrák püspöki kar vállalta.) Az eseménnyel összeegyeztethető keretek között a püspöki kar igyekezett szponzorokat keresni. Mintegy 100 millió forintra tehető az az összeg, amit a Kereskedelmi Bank, a Magyar Hitelbank, a Budapest Bank, a Microsystem és néhány más cég áldozott az ügyre. Az OTP egymaga 20 millió forintot adott, továbbá a Magyar Külkereskedelmi Bank a Szent István-bazilika restaurálásához és a pápának a betegekkel és öregekkel való találkozásához 10 millió forinttal járult hozzá. Más cégek diszkréten kezelték adományaikat, de az is ismert, hogy a Magyar Távközlési Vállalat, a Toshiba, az IBUSZ, a Kontrax, a Videoton, a Falco mindenképp hozzájárult a költségekhez, és az Atlasz, a Postabank, a Reálbank is a támogatók között volt. A látogatás rendezvényeinek hivatalos biztosítását a Hungária Biztosító Rt. vállalata, a Magyar Televízió pedig 100 millió forintot fizetett a közvetítés jogáért.

A kegy- és műtárgyak, pénzermék, bélyegek stb. értékesítéséből, emlékkönyvek, albumok, emlékérmek eladásából származó bevételek nem jelentettek számottevő hasznot, a pápa lába nyomát magán viselő ezerforintos szőnyegdarabokból vagy a pápai miséken látott fa- és vasszerkezet kiállításából származó bevételek pedig nem egyházi kézbe kerültek. Jelentős egyházi (becslésem szerint 100-150 millió forintos) kiadást jelentettek viszont a sok százezer példányban kiadott – a szentmisékre és az ifjúsági találkozóra szánt – liturgikus könyvek. Mindent egybevetve, a rendelkezésre álló adatok alapján az egyház mintegy 260-360 milliót, más információk szerint, feltételezhetően ennél jóval többet áldozott a látogatásra.

Magyarországon a pápa látogatásának állami költségeiről nem kerültek nyilvánosságra pontos, részletes adatok. Annyi bizonyos, hogy az állam, a központi költségvetésből félmilliárdot áldozott erre a célra, ami egyben azt is jelenti, hogy minden magyar állampolgár, világnézettől és felekezettől függetlenül, fejenként átlagosan minimum kb. 50 Ft-tal járult hozzá a pápavizithez. Az állami kiadások főbb tételei – az Áldás című lap szerint – a következők voltak: létesítmény jellegű beruházások (infrastruktúra), tervezési, előkészítő munkák kiadásai (ideértve a propagandaanyagok kiadását), rendezvények szervezésének költségei, egészségügyi ellátás, közlekedés (a pápa és kíséretének közlekedésén túl pl. az ideiglenes határátkelőhelyek megnyitása), kereskedelmi, vendéglátói és idegenforgalmi kiadások, sajtótevékenység és protokolláris kiadások, biztonság és a személyi védelem kiadásai, valamint a látogatással kapcsolatos kulturális események, művészeti alkotások támogatása. Dr. Pálos Miklós, a Nemzeti Előkészítő Bizottság elnöke, a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára egyik nyilatkozata szerint „a ráfordítások nagy része olyan beruházás, ami később is hasznosítható, és tegyük hozzá, hogy olyan, amire régóta vártak az adott helyszín lakói vagy intézmények dolgozói, de amire a pápalátogatás nélkül talán még sokáig várhatnának is”.³⁹ A ráfordítások másik részét szolgáltatás jellegűnek nevezte az államtitkár, amelyben a rendezvényeken résztvevő mintegy egymillió ember részesült. Természetesen más oldalról is meg lehet közelíteni a félmilliárd forintos költségvetést. A Bazilika felújítása 100 millió forintba, a máriapócsi mise körülményeinek megteremtése 68,1 millió forintba került az ott eltöltendő 60, illetve 150 perc miatt. Az egyik országgyűlési képviselő (Iványi Gábor) ezzel kapcsolatban azt javasolta, hogy evangéliumi és praktikus okokból fordítsák a pénzt olyan helyszínek (pl. cigánytelepek) felújítására, amelyeknek ez ténylegesen előrelépést jelentene. Sokan megkérdőjelezték, hogy az eldugott Máriapócsnak miért kell nemzetközi szintű infrastruktúrával rendelkeznie a pápalátogatás után is, hogy miért nem lehetett más, kevésbé beruházásigényes búcsújáró helyszínt választani a látogatás céljául.

39 A. S.: A visszaszerzett szabadság jegyében. (Interjú dr. Pálos Miklóssal) Áldás 4. 1991. VIII. 17.

A költségekről egyházi részről úgy nyilatkoztak, hogy „a félmilliárd csak azoknak a szolgáltatásoknak teremtette meg az alapját, amelyeket más országokban is az állam szokott magára vállalni”.⁴⁰ Ez minden bizonnyal így is van, hiszen csak a magyar honvédség közreműködésének értékét a Honvédelmi Minisztérium 85 millió forintra becsülte, holott az országgyűlés által jóváhagyott költségvetés ennek alig kevesebb mint felét hagyta jóvá. (Csak a honvédség üzemanyagköltsége kb. 30 millió forintot tett ki!) A Budapesti Rendőrfőkapitányság 12 millió forintja sem szerepelt eredetileg a hivatalos kimutatásokban, tehát az állam a jóváhagyott költségvetésen túl is jócskán áldozott az ügyre.

A kormányország „az amúgy is szerény költségvetésből próbálja kigazdálkodni a felmerülő költségeket, állították, és remélték, hogy kompenzálják kiadásait, ellenkező esetben ugyanis elfordul, hogy az ősz végére nem marad pénzük benzinre”.⁴¹

Az önkormányzatok nehéz körülményeik miatt a látogatás ürügyén akartak a központi költségvetésből minél többet markolni, a látogatást is fel kívánták használni arra, hogy égető anyagi gondjaikat megoldják. (A pápalátogatás színhelyeül szolgáló városok közül Debrecen 35 millió, Pécs 64 millió forintot igényelt és kapott 5, illetve 32 milliót. A saját, erre a célra szánt költségeiket 3–8 millióval lépték túl.)

A fentiekből tehát kiderül, hogy a központi költségvetés a parlament által jóváhagyott 500 millió forintjából 300 millió forintot fordítottak a megrendezésre, s 200 millió forint lényegében előrehozott, célirányos beruházásnak számít (helyi önkormányzatoknak). Az is tudható, hogy a tárcák több 100 millió forinttal túllépték a költségvetést, tehát ez szintén – valamilyen úton-módon – központi kasszából került kifizetésre. Az önkormányzatok 5 milliós tételekkel járultak hozzá a kapott pénzhez. Ha a felsoroltakat összeadjuk, akkor reálisnak tűnik az a becsült összeg, amely 1,2 milliárd forintban határozza meg a látogatás összköltségét. Ebben az esetben a pápalátogatáshoz minden magyar állampolgár átlagosan kb. 100 forinttal járult hozzá. (A világ négy legveszélyeztetettebb embere között szintén nyilvántartott George Bush fogadása 1989-ben 20 millió forintba került.)

Ha ezt az 1,2 milliárdos kiadást összehasonlítjuk a pápának Svájcban, 1984-ben tett 5 napos, Ausztriában, 1988-ban tett szintén 4 napos, Czesztochowában, 1991-ben tett 2 napos látogatásának 2,5 millió frankos (mai átváltási kulccsal számolva kb. 125 millió forintos), 360 millió schillinges (kb. 215 millió forintos) és 4 milliárd líra (kb. 2,5 millió forintos) költségével, akkor a magyar vizit költségei túlzottan nagyoknak tűnnek. Voltaképpen ezt támasztja alá a Magyar Közvéleménykutató Intézetnek a pápalátogatás előtt készült felmérése is. A közvélemény-kutatás szerint ugyanis, iskolai végzettségtől, felekezeti hovatartozástól függetlenül – arányait tekintve azonban lényegesen eltérő mértékben, de – a többség véleménye az volt, hogy a látogatás költsége nagyobb, mint annak haszna.⁴²

A látogatás költségcentrikus megközelítésének sokkal inkább politikai, mintsem gazdasági okai vannak. (Közel sem keltett ekkora felháborodást az, amikor az Országgyűlés az ózdi kohászat megsegítésére vagy a honvédelmi kiadások tervezettnél nagyobb növelésére szavazott meg egymilliárd forint körüli összeget.) Az ellenzék és a sajtó egy része remekül – mint azt a közvélemény-kutatás is bizonyítja, eredményesen – használta ki a koalíciós pártok e téren mutatott gyengéit, továbbá a katolikus egyház nyilvánosságát mellőző magatartását.

A pápalátogatás mérlege

Magyarországon a közel 7,1 millió, s a vasárnapi szentmiséken rendszeresen részt vevő 800-900 ezer katolikusknak, a közel 3 ezer fős papságnak, a 100-200 ezer lelket számláló

40 500 millió: mire elég? Népszabadság 1991. VIII. 14.

41 Sabjanics István alezredes, a kormányország megbízott parancsnoka. Uo.

42 Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról. i. m.

bázisközösségi (lelkiségi) mozgalmak tagjainak három év állt a rendelkezésére, hogy felkészüljön a pápalátogatásra.⁴³

Tudjuk azt, hogy a pápa által felkeresett egyházmegyék közül például a szombathelyi egyházmegyében a papok havi rekollekciók alkalmával elméledtek a pápa enciklikáiról, a hívők egy része gyalogos zárandoklaton vett részt Gencsapátiban, a felnőtt hívek számára 4 lelki napot, az ifjúság számára két találkoztól szerveztek, egy újságot és két könyvet jelentettek meg, valamint 3 időszakos kiállítást rendeztek,⁴⁴ hogy a váci egyházmegyében sok család körében talált pozitív visszhangra a közös családi imára való felhívás, amely a pápalátogatás hatására született;⁴⁵ hogy közvetlenül a látogatás előtt a püspöki kar arra kérte a hívőket, hogy „gyónásban megtisztult lélekkel várják a Szentatyát”;⁴⁶ hogy a százezer példányban, az ország összes plébániáján hozzáférhető katolikus hetilap számos „ráhangoló” írás mellett a pápaság és a Vatikán kapcsolatáról, a pápa enciklikáiról közölt cikksorozatot; hogy megjelent a pápának néhány műve, illetőleg számos a pápával, a pápasággal foglalkozó könyv.

Ezen adatok tükrében – még akkor is, ha a felsorolás nem teljes – egyet kell érteni Rosdy Pál katolikus újságíróval abban, hogy a látogatás lelki előkészületeit keveselni lehet.⁴⁷ Én inkább azokkal értek egyet, akik azon az állásponton vannak, hogy a katolikus lakosságot nem sikerült lelkileg fölkészíteni a látogatásra.

A püspöki karnak a pápalátogatást követő első ülésén (szeptember) „kiemelt helyet kapott a pápalátogatás értékelése”, ennek során „a pápabeszéd egyes pontjairól a megyés főpásztorok tartottak rövid magyarázatot, amit azután megbeszéltek”.⁴⁸ A pápalátogatás anyagi mérlegét is elkészítették, de ezt nem hozták nyilvánosságra. A Kurirban⁴⁹ napvilágot látott híreket cáfolandó egyházi sajtónyilatkozatokból tudható, hogy az „Apostoli Szentszéknek nincs szándékában jelentős változásokat eszközölni a püspöki karban”,⁵⁰ és hogy „a lényeges dolgokban” „megvan a törekvés az egységre és a kollegiális összetartozásra a püspöki karon belül”.⁵¹ Tényként kell elfogadnunk, hogy bár személyi változás nem történt – több határozott cáfolat ellenére – viták vannak az egyházon belül⁵², s a közös lelkipásztori terv kidolgozásáról, a Püspöki Titkárság felállításáról, az egyházmegyei zsinatok megszervezéséről, a korszerű lelkipásztorkodás alapvető irányelveinek kidolgozásáról (a pápa által megnevezett feladatok végrehajtásáról) ma még keveset lehet tudni, s a világi hírek bevonása továbbra is várat magára. Egyedül az „inkulturációs tevékenység”, azaz az iskolai oktatás, az egyetemi ifjúság nevelése stb. terén fedezhető fel erős aktivitás.

A pápalátogatás sikere

Kétségtelen magyar egyházpolitikai és egyben politikai siker Bálint Lajos gyulafehérvári megyés püspök érsekké való kinevezése, a gyulafehérvári egyházmegyének érseki rangra való emelése. Az is kétségtelen viszont, hogy a Vatikán kompromisszuma áll eme döntés mögött, hiszen a nagyváradi és szatmári egyházmegye továbbra sem a gyulafehérvári, hanem a bukaresti érsekség alá tartozik.

43 Tomka Miklós: Magyar katolicizmus 1991. i. m. 19. o.

44 Beszélgetés dr. Konkoly István szombathelyi megyéspüspökkel. Áldás 9. 1991. VIII. 23.

45 Marosi Izidor váci megyéspüspök: A múlt, a jelen, a jövő. Áldás 16. 1991. VIII. 16.

46 Paskai László: Megtisztult lélekkel várjuk a Szentatyát! Áldás 1. 1991. VIII. 12.

47 Rosdy Pál: Sikeres vagy eredményes? A pápa szól hozzánk. Katolikus Szemle/3–4 Róma, 1991. 148. o.

48 A püspöki kar ülése. Új Ember 1991. X. 6.

49 Stoffán: Egy(házból) kettő? Magyar Kurír 1991. IX. 30.

50 Seregély István által kiadott közlemény. Új Ember 1991. X. 13.

51 Szembenézni a múlttal. (Beszélgetés Dankó László kalocsai érsekkel) Új Ember 1991. XI. 3.

52 Ennek egyik jele a Gyulay Endrének, a Szeged-Csanád r. k. püspöknek és Bulányi Györgynek, a Bokor r. k. bázisközösség vezetőjének a Népszabadság hasábjain kibontakozó vitája. (1991. XI. 9.; 1992. I. 18.; 1992. I. 22.)

A látogatás magas fokú szervezettsége, a jól előkészített és zavartalanul lebonyolított programok, a szép kiállítású, időben elkészült – a résztvevőknek ingyenesen adott könyvek, jegyek, szóróanyagok – miatt a látogatás szervezési szempontból joggal érdemelte ki a sikeres jelzőt.

A Magyar Közvéleménykutató Intézet felmérése szerint a 30 évesnél fiatalabbak körében 26,2 százalékkal (azaz 85,9 százalékra), a 30–39 évesek körében 4,4 százalékkal (azaz 88,2 százalékra), a 40–59 évesek körében 4 százalékkal (azaz 87,1 százalékra), a 60 évesek és ennél idősebbek körében 15,6 százalékkal (azaz 90,6 százalékra) nőtt azok száma, akik szerint a pápalátogatás növelte Magyarország nemzetközi népszerűségét. A 8 osztálynál alacsonyabb végzettségűek esetében 62,3 százalékról 85,7 százalékra, a 8 osztályt végzettek esetében 62,4 százalékról 73,8 százalékra, a középiskolai végzettségűek esetében 77,3 százalékról 78,8 százalékra, míg a főiskolát és egyetemet végzettek esetében 77,4 százalékról 79,1 százalékra nőtt azok száma, akik a pápalátogatást az egész ország számára hasznosnak ítélték. A pápalátogatást követően 50,3 százalékról 63,9 százalékra nőtt azok aránya, „akik szerint a látogatás erősítette a hívők és nem hívők közötti jó viszonyt”.⁵³

Ha ehhez még hozzávesszük a pápa beszédeinek megítélésével kapcsolatban – az általunk már korábban ismertetett – igen magas tetszési indexet, a pápalátogatás – legalábbis e számok tükrében – sikeres volt, II. János Pál pápa meghódította a magyarokat.

A látogatás súlyát, hatását természetesen nemcsak ezen adatok jelzik. Számba kell venni a külföldi, a nemzetközi sajtó reagálásait, azt a hatást, amelyet a pápa magyarországi látogatása külföldön kiváltott, amelytől a szervezők Magyarország tekintélyének, imázsának növekedését várták. Bár több mint 700 magyar és külföldi újságíró akreditáltatta magát az eseményre, és jó néhány tévétársaság röpitette világgá a híreket, meg kell állapítani, hogy a várakozások ezen a téren sem teljesültek. A világ a Karol Wojtyła pápává választása óta eltelt 13 év alatt már hozzászokott utazásaihoz, és tegyük hozzá, hozzászokott a magyarországi demokratikus, békés és eredményes átalakulás eseményeihez is. A világot – talán érthetően – jobban érdekelte Jugoszlávia és a minden mást kiszorító szovjet puccskíséret híre. Igazi hírértékű közleményt a pápának a Janajev-puccs másnapján tett, Gorbacsovot méltató szavai jelentettek, amihez esetleg hozzá fogja tenni a történetírást, hogy azok Budapesten hangzottak el.

Mi történt a pápaüzenet szellemiségével?

Ha a pápalátogatás óta eltelt időszak közeleti és egyházi történéseit, illetve a történések hiányát nézzük, és az eredmények oldaláról közelítünk a látogatáshoz, szintén nem egyértelműen biztató a kép. A pápa által meghirdetett szeretet civilizációja valószínűleg nem Kónya Imre tanulmánya, a kormányzat és a köztársasági elnök között elmérgesedő vita, a Zétényi–Takács-félc törvény, a Demokratikus Charta körül kialakult helyzet, a televízió és a rádió körül állandóan megújuló vagy a pártokon belül és a pártok között, a parlamenti üléseken is tapasztalható durva viták, vádaskodások nyomán fog létrejönni.

A jelek szerint a püspöki kar és a magyar katolikus egyház sem képes könnyen megbirkózni a pápától kapott feladatokkal. Mint azt Lukács Lászlónak az Új Emberben, majd a Katolikus Szemleiben közzétett értékelő írásaiból, az azóta összehívott püspökkari ülésekről nyilvánosságra hozott beszámolókból, a magyar püspököknek az Európával foglalkozó rendkívüli püspöki szinóduson való részvételéből kitűnik: a katolikus egyház, a hierarchia nem képes,

⁵³ Tomka Miklós: A közvélemény a pápalátogatásról, előzőleg és utólag. i. m.

nem tud vagy nem akar hozzálátni a pápa által „rászignált” feladatok megvalósításához, illetőleg nem érti vagy nem akarja érteni a pápaüzenet lényegét.⁵⁴

Úgy tűnik, hogy a magyar katolikus hierarchia más meglátogatott katolikus egyházakhoz hasonlóan, azt hallja ki a pápabeszédekből, amit ő akar, s változatlanul teljesen lekötik – az egyébként igen fontos – abortusz, egyházi javak visszaigénylésének kérdései. Nem kíván aktívan fellépni régióink válságövezeteiben, továbbra sem képes karitatív tevékenységre a háborús területeken, továbbra is „kolduló” és nem adakozó attitűddel telített. Elképzelhető, hogy ezek is hozzájárulnak ahhoz, hogy növekszik a kisegyházak, szekták száma és létszáma.

Természetesen igazuk van mindazoknak, akik a magyar egyház helyzetét tágabb egyházpolitikai összefüggésbe helyezve szemlélik. A Vatikán – 1978-tól kezdve II. János Pál pápa irányításával folytatott – „keleti politikája” nem tárgya semmilyen önkritikának. Illogikus lenne tehát, ha a magyar és a Kelet-Európa katolikus egyházai másként viselkednének.

Pedig – ahogyan azt egyébként a pápa maga is hangsúlyozta – térségünkben különösen fontos szerep vár a legnagyobb magyar egyházra, a számok szerint a legnépesebb magyar intézményre („tömegszervezetre”). Az ország erkölcsi, gazdasági megújulása, felzárkózása, jövőjének alakulása nem kis mértékben attól is függ, hogy azok az egyházak, amelyek bírják a lakosság bizalmát, miként gondolkodnak, cselekednek, milyen hatást fejtenek ki, aktivitásukkal vagy passzivitásukkal milyen irányba terelik az eseményeket. Ilyen értelemben a mindezekre figyelmeztető, ezeket a kérdéseket fölvető 1991. augusztusi pápalátogatás nagy jelentőségű, az egész ország jövőjét befolyásoló fontos esemény volt.

⁵⁴ A hierarchia értetlenségét, a fáziskésést szimbolizálja a püspöki kar ajándéka is. Az MKPK féldrágakövekkel ékesített ezüstözött tiarát ajándékozott annak a pápának, aki – VI. Pál pápához és I. János Pál pápához hasonlóan – eltekintett a pápává koronázástól, aki a magyar püspöki karhoz intézett beszédében egyértelműen a szerényebb vallási külsőre hívta fel a figyelmet. (II. János Pál pápa Magyarországi látogatása. A Szentatya beszédeinek magyar nyelvű fordítása) Budapest, MKPK Sajtóiroda 1991. 72. o. 9. pont második bekezdés.